

БІОЛОГІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАТУС ДРОЗДІВ (*TURDUS*) У СЕЛАХ ПОДІЛЬСЬКОГО ПОБУЖЖЯ

У статті подано якісний і кількісний аналіз дроздів у селах Подільського Побужжя. Зареєстровано 5 видів, з них на гніздуванні - 3 види (чикотень *Turdus pilaris*, чорний *T. merula* і співочий дрізд *T. philomelos*), випадково гніздовий – 1 (білобровий дрізд *T. iliacus*), лише на міграції і зимівлі – 1 (дрізд-омелюх *T. viscivorus*). Для кожного виду проаналізовано фенологію, чисельність, особливості гніздування у селах Подільського Побужжя.

Ключові слова: дрозди, Подільське Побужжя, села, чисельність, птахи, гніздування, гнізда.

Постановка проблеми. Аналіз публікацій. З кожним роком посилюється вплив людей і їх господарської діяльності на природні біотопи. Частина природних ландшафтів постійно зменшується, а антропогенних збільшується. Сільські населені пункти, як один із різновидів антропогенних ландшафтів, успішно освоюється птахами, особливо склерофілами і дендрофілами. Останніми роками села активно заселяють, поступово утворюючи синантропні популяції, типові дендрофіли – дрозди (*Turdus*). Дрозди одна з найпомітніших і найпоширеніших груп птахів України [1]. Їх активно досліджують в Україні, але більшість з відомих публікацій стосуються особливостей біології дроздів в природних біотопах Західної України (Бокотей) [2, 3, 4], Поділля [5], Західного Полісся [6, 7], Харківщини [8]. Також досліджуються дрозди в трансформованих ландшафтах та містах (Харків, Львів, Кам'янець-Подільський) [8, 9, 10, 11]. Лише в одній комплексній публікації по дроздах Західної України враховані деякі дані з сіл [12]. В той же час саме в селах, як перехідній ланці між природними біотопами і містами, проходять перші етапи синантропізації видів. На прикладі дроздів можна простежити, які зміни у особливостях гніздування, зимівлі, поведінки відбуваються в процесі їх синантропізації. Тому, саме на цій малодослідженій стороні їх біології ми зосередили свою увагу. На сьогодні у регіоні зареєстровано 6 видів дроздів: чикотень *Turdus pilaris*, гірський *T. torquatus*, чорний *T. merula*, співочий *T. philomelos*, білобровий *T. iliacus*, дрізд-омелюх *T. viscivorus* [13], з яких – дрізд гірський відмічався лише під час зальотів на початку ХХ століття [14]. Гніздування доведено для 4 видів: чикотень, дрізд чорний, дрізд співочий (гніздуються щорічно), білобровий (один випадок). Дрізд-омелюх відмічається лише на міграції і зимівлі. **Мета статті** – показати сучасний видовий склад, статус, сезонну динаміку чисельності дроздів у селах Подільського Побужжя, вказати на нові адаптації дроздів до гніздування у населених пунктах. А також, на основі зібраних даних, закласти основу для подальших моніторингових досліджень у сільських населених пунктах.

Матеріал та методи

Наші дослідження проводилися на території Хмельницької і Вінницької областей в регіоні Подільського Побужжя протягом 2004-2016 років. З метою отримання більш достовірних показників чисельності і її динаміки в 2014 році виділено чотири моніторингові ділянки в межах регіону на відстані 50-70 км між собою. Це ділянки «Чорний острів» (Хмельницький р-н, села Мар'янівка, Захарівці, Вовча Гора, Ланок, Ляпинці), «Меджибіж» (Летичівський р-н, села Требухівці, Голосків, Ставниця, Русанівці, Волосівці), «Бар» (Барський р-н, села Балки, Лука Барська, Васютинці, Чемериси Барські) та «Шпиків» (Тульчинський р-н, села Рахнівці Лісові, Левківці, Винокурня). На кожній з ділянок окремо проводились обліки у трьох типах сіл, які відрізнялись кількістю жителів і ступенем урбанізації та деякими іншими параметрами. Перша категорія сіл: кількість постійних жителів 1000-3500 чоловік, більшість будівель одноповерхові (досить щільна

забудова), незаселених будинків (домогосподарств) дуже мало. В невеликій кількості є двохповерхові, рідше трьох- і чотирьохповерхові житлові і адміністративні будівлі. Поблизу навчальних закладів є невеликі парки, сквери чи фруктові сади. Вулиці, в основному, мають низький ступінь озеленення. Між окремими вулицями площа городів незначна. У таких селах є діючі школи, сільради, відділення райлікарень, деяких заводів, 1-3 будівлі церков (різних конфесій), адміністративні та виробничі будівлі деяких інших структур і організацій. Друга категорія сіл: кількість постійних мешканців 500-1300 чоловік, більшість будівель одноповерхові, але є кілька двоповерхових громадських будівель (школи, будинки культури, контори с/г підприємств, тощо). На кожній вулиці є 1-2 незаселених будинки навколо яких територія заростає чагарниками і бур'янами, частина таких домогосподарств викупується жителями міст як «дачі». В таких господарствах висаджуються карликові і напівкарликові сорти плодкових дерев, алейки туй, малина, агрус, смородина, засівається газонна трава. У таких селах зрідка є невеликі парки. Вулиці мають переважно середній ступінь озеленення, багато старих плодкових і неплодкових дерев, подекуди замість парканів – живопліт. Між окремими вулицями значні площі городів. У таких селах є діючі школи, сільради, ФАПи, кілька магазинів, церква, але лише в деяких є діючі тваринницькі ферми, зернотоки, тощо. Третя категорія сіл (за часів СРСР їх називали неперспективними): кількість постійних мешканців до 500 чоловік (переважно 150-350), практично всі будівлі одноповерхові. Досить багато незаселених будинків, частина з яких непридатні для проживання, а прилегла до них територія заросла деревами, чагарниками і високою трав'яною рослинністю. У селах багато плодкових і неплодкових старих дерев, чагарників, значна частина городів не обробляється і заростає бур'янами. Часто між окремими господарствами паркани відсутні, а їх роль виконують викладене зрізане гілля дерев, або живопліт. У таких селах, переважно, немає діючих шкіл, сільрад, ФАПів, тваринницьких ферм, хоча їх напіврозвалені будівлі подекуди збереглися. В деяких є 1-2 невеликих магазини, церква. Вулиці мають високий ступінь озеленення. У всіх типах сіл є водно-болотні угіддя: ставки, ріки, заболочені долини малих рік, меліоративні канали. Навколо них є ділянки лучно-болотної рослинності, кущі верби, групи чи алеї вільхи чорної, верби білої, або осокорів.

Для проведення досліджень було закладено 21 маршрут загальною довжиною 40 км, довжина окремих маршрутів – від 1,5 км до 4 км в залежності від типу села. Обліки проводились методом лінійних трансектів з подальшим перерахунком чисельності на 1 км маршруту за середніми відстанями виявлення птахів [15]. Фіксована ширина облікової смуги становила: до 25 метрів, від 26 до 100 м., від 101 до 300 м. Для птахів, які були виявлені пролітаючими, вносили поправку на середню швидкість їх польоту (30 км/год). При розрахунку гніздових пар на 1 км маршруту враховувались результати обліків у фіксовані смугі шириною 50 м. За критеріями рекомендованих Комітетом Європейського Орнітологічного атласу визначалась достовірність гніздування [16]. Для кожного знайденого гнізда відмічалось місце знаходження, висота розташування, діаметр гнізда та лотка, висота гнізда, глибина лотка, кількість яєць чи пташенят. При можливості, штангенциркулем промірювались яйця у кладках. Взимку обліки проводились по програмі „Pagus”, яку координують орнітологи Мензбірівського орнітологічного товариства [17]. Стаціонарні спостереження за міграцією дроздів проводилось у с.Голосків, а також під час маршрутних обліків в інших селах.

Результати та обговорення

По кожному з виду дроздів, зареєстрованих у селах Подільського Побужжя, ситуація на сьогоднішній день виглядає так:

Чикотень *Turdus pilaris*. На початку ХХ століття, очевидно, лише почав заселяти Поділля [3]. Так, для півдня Хмельницької області В. Боголепов подає його як пролітного та зимуючого птаха [17], а вже через 15 років В. П. Храневич вказує, що це

гніздовий, зрідка зимуючий вид [18]. Для Подільського Побужжя, на той час, Л. А. Портенко його не вказує взагалі [19]. На сьогодні це осілий і кочовий вид сіл Подільського Побужжя. Основний гніздовий біотоп виду у селах – зелені насадження поблизу державних установ (шкіл, клубів, ФАПів, контор с/г підприємств), поблизу водойм, старі фруктові садки, рідше – насадження навколо будинків, де ніхто не живе та зрідка – де мешкають місцеві жителі. Всього нами знайдено 127 гнізд. Розміри їх коливались у межах: діаметр гнізда – 13-17 см., діаметр лотка – 9-10,5, висота гнізда – 11-13, глибина лотка – 5-6,5. Для гніздування чикотень обирає 17 видів дерев та кущів, найчастіше: клен, яблуня, осокір, береза /Таблиця 1/.

Таблиця 1

Характер розташування гнізд дроздів у селах Подільського Побужжя

№	Вид	Чикотень		Чорний дрізд		Співочий дрізд	
		n	%	n	%	n	%
1	Акація біла	2	1,6			2	3,2
2	Алича	4	3,1			4	6,3
3	Береза	12	9,4				
4	Бересклет			1	4,3		
5	Біла тополя	2	1,6				
6	Бузина чорна			1	4,3	4	6,3
7	Верба (різні види)	8	6,3			2	3,2
8	Вишня	1	0,8	1	4,3	5	7,9
9	Вільха чорна	1	0,8				
10	Горобина					1	1,6
11	Груша	8	6,3			1	1,6
12	Клен (різні види)	29	22,8	9	39,1	16	25,4
13	Липа	3	2,4	4	17,4		
14	Лох					1	1,6
15	Осокір	14	11				
16	Сливка	1	0,8				
20	Туя	3	2,4			9	14,3
21	Черемха		0			1	1,6
22	Черешня	9	7,1			1	1,6
23	Шипшина+дикий виноград			1	4,3		
24	Яблуня	18	14,2	3	13	3	4,8
25	Ялина	8	6,3			4	6,3
26	Ясен	1	0,8				
27	Балка під навісом	1	0,8			2	3,2
28	Дошка під дахом	1	0,8				
29	На землі			1	4,3		
30	Куча гілок					2	3,2
31	Сітка на вікні					4	6,3
32	Сухий пеньок			2	8,7		
33	Серед коріння, обрив					1	1,6
34	Шпаківня без даху	1	0,8				
	Всього	127	100	23	100	63	100

Крім того, одне гніздо було збудоване на балці навісу, під яким зберігалось с/г обладнання та на дошці під дахом котельні. Для Західної України відомо 21-24 видів дерев, на яких будує гнізда чикотень [3, 12]. Гнізда знаходились на висоті 1-14 метрів, середня висота розташування 5,6 метрів /Таблиця 2/, що майже збігається із даними по Західній Україні [3, 12]. Чикотень має найбільш розтягнутий гніздовий сезон серед усіх дроздів, що гніздуються у селах.

Будівництво гнізд розпочинається з другої декади квітня. Враховуючи повторні чи другі кладки, будівництво гнізд можна спостерігати до початку липня.

Таблиця 2.

Висота розташування гнізд дроздів

№	Вид	К-сть гнізд	Висота розм. гн. (м)		
			Min	Max	M±m
1	Чикотень	127	1	14	5,5±0,5
2	Чорний дрізд	23	0	6	2±0,6
3	Співочий дрізд	63	0,3	7	2,6±0,6

Насиджування кладки триває з початку травня. У кладці 4-6 яєць. Промірено 42 яйця /Таблиця 3/. Найбільше яйце мало розміри 33,1x22,1 мм, а найменше – 25,7x20,4 мм.

Таблиця 3

Параметри яєць у кладках дроздів

№	Вид	К-сть яєць	Довжина			Ширина		
			Min	Max	M±m	Min	Max	M±m
1	Чикотень	42	25,7	33,1	29,6±0,06	19,4	22,7	21,3±0,05
2	Чорний дрізд	9	28,1	32,9	30,1±0,05	21,4	22,4	22±0,01
3	Співочий дрізд	34	25,1	28,9	27±0,04	19,5	21,4	20,5±0,02

Вигодовування і виліт пташенят проходить з середини травня (сама рання дата 17.05) до кінця липня (у різних кладках). За нашими даними чисельність виду на гніздуванні у селах Побужжя становить 0,86 пари на 1 км маршруту (у різних типах сіл різняться у межах 0,26-1,17 пари на 1 км маршруту). Чисельність по роках коливається. Після вильоту виводки об'єднуються у зграї і кочують селами, долинами рік і навколишніми полями. Найбільш активні осінні кочівлі виду спостерігаються в листопаді. В цей час чисельність виду у селах становить 2,16 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0,63-3,9 ос. на 1 км. маршруту). У деяких зграях може нараховуватись до 250 особин (у роки з високим урожаєм горобини). Чисельність виду взимку досить сильно коливається у різні роки: від 4,7 ос/км² (зима 2014-2015 років) до 138,8 ос/км² (зима 2008-2009 років) [15]. Це, очевидно, залежить від урожайності горобини, калини, винограду, яблук. В неурожайні роки тримаються поодиночі, чи групами до 12 особин, а в урожайні – у зграях буває до 200 особин.

В процесі досліджень нами відмічено загибель чикотнів від зіткнення з автотранспортом та відлов поршків котами.

Чорний дрізд *T. merula*. В першій половині ХХ століття у селах не гніздувався, хоча був численним гніздовим видом навколишніх лісів [19]. На сьогодні звичайний на прольоті, нечисельний гніздовий і зимуючий вид [20]. Очевидно формується осіла синантропна популяція, подібно існуючим популяціям у великих містах [5, 9, 10, 13].

Весняна міграція проходить протягом березня-першої декади квітня. Дати реєстрації перших мігрантів: 24.03.04, 06.04.05, 24.03.06, 2.03.07, 8.03.08, 7.03.09, 22.03.11, 25.03.12, 3.03.13, 22.03.14, 7.03.15, 5.03.16. Практично зразу ж самці починають співати на гніздових територіях. У цей час чисельність виду у селах становить 0,47 ос на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0,45-0,59 ос. на 1 км маршруту). Основний гніздовий біотоп виду у селах – старі фруктові садки, цвинтарі, рідше – зелені насадження поблизу державних установ.

Всього нами знайдено 23 гнізда. З них 21 – це перші кладки і 2 – повторні, після розорення першої. Других кладок, в межах сіл, поки що не знаходили. Розміри гнізд коливались у межах: діаметр гнізда – 14-18 см, діаметр лотка – 9-10, висота гнізда –

10-15, глибина лотка – 5. Для гніздування чорний дрізд обирає 4 види дерев та 3 – кущів. Крім того, 2 гнізда знайдено у сухих пенях висотою 0,8 і 1 м., а 1 – було на землі /Табл. 1/. Гнізда будує на висоті до 6 м, в середньому – 2 м. /Табл. 2/.

Будівництво гнізд триває з першої декади квітня. Насиджування кладки відбувається вже з третьої декади квітня. У кладці 4-5 яєць /Табл. 2/. Промірено 9 яєць /Табл. 3/. Найбільше яйце мало розміри 32,9x22,1 мм, а найменше – 28,1x22,3 мм. Вигодовування і виліт пташенят проходить з другої декади травня до кінця липня (сама пізня дата вильоту поршків – 26.07). За нашими даними чисельність виду на гніздуванні у селах Побужжя становить 0,93 пари на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0,34-1,41 пари на 1 км маршруту). Чисельність поступово зростає.

Після вильоту виводки переважно покидають села. Осіння міграція триває з другої половини серпня до кінця листопада. В цей період чисельність виду у селах становить 0,59 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0,13-1,48 ос. на 1 км маршруту). Дати зустрічей останніх мігрантів: 16.11.04, 20.11.05, 31.10.06, 1.12.07, 4.11.08, 12.11.09, 17.11.10, 29.10.11, 3.11.12, 3.11.13, 2.11.14, 11.10.15. Під час міграції птахи переважно летять поодиночі, рідше по 2-4 особини, хоча, коли зупиняються для живлення, зустрічається до 10 ос. одночасно.

Майже щороку окремі особини (переважно самці) залишаються зимувати в деяких селах. Тримаються поблизу смітників, серед насаджень вздовж водойм, у садках на присадибних ділянках, де залишилися мерзлі яблука чи виноград. Зрідка прилітають до годівниці (у якій є мерзлі яблука). Чисельність на зимівлі становить до 0,45-0,5 ос/км². В процесі досліджень нами відмічено загибель дроздів чорних від зіткнення з автотранспортом та внаслідок полювання на них котів.

Співочий дрізд *T. philomelos*. В першій половині ХХ століття у селах не гніздувався, хоча був численним гніздовим видом навколишніх лісів [19]. На сьогодні звичайний на прольоті, нечисельний гніздовий і випадково зимуючий вид. Формується синантропна популяція виду, що спостерігається у містах Західної України [9, 10, 11].

Весняна міграція проходить протягом березня-першої декади квітня. Дати реєстрації перших мігрантів: 19.03.04, 25.03.05, 28.03.06, 17.03.07, 12.03.08, 15.03.09, 20.03.10, 23.03.11, 18.03.12, 16.03.13, 17.03.14, 23.03.15, 6.03.16. Практично зразу ж самці починають співати на гніздових територіях, сидячи на верхівках дерев. У цей час чисельність виду у селах становить 1,11 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 1,0-1,2 ос. на 1 км маршруту). Основний гніздовий біотоп виду у селах – старі фруктові садки, цвинтарі, рідше – зелені насадження поблизу державних установ (шкіл, клубів, ФАПів, контор с/г підприємств...) та навколо будинків, де ніхто не живе. Всього нами знайдено 63 гнізда. Розміри їх коливались у межах: діаметр гнізда – 13-16 см., діаметр лотка – 8-9, висота гнізда – 9-14, глибина лотка – 4,5-7.

Для гніздування співочий дрізд обирає 13 видів дерев (найчастіше клен і туя), 1 кущ (бузина чорна). Крім того знайдені гнізда у незвичних місцях: серед зрізаного гілля, на балці навісу, серед коріння дерева над обривом, на металевій сітці, якою оббите вікно /Табл. 1/. Гнізда знаходились на висоті 0,3-7 метрів, в середньому 2,6 метра /Табл. 2/.

Будівництво гнізд триває з другої декади квітня. Враховуючи повторні та другі кладки, будівництво гнізд можна спостерігати до кінця червня. У кладці 3-5 яєць. Промірено 34 яйця /Табл. 3/. Найбільше яйце мало розміри 28,9x20,9 мм, а найменше – 25,1x20,5 мм. Вигодовування і виліт пташенят проходить з початку травня (перші поршки – 12.05) до кінця липня (найпізніший виліт поршків – 2.08). За нашими даними чисельність виду на гніздуванні у селах Побужжя становить 1,58 пари на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0,93-2,52 пари на 1 км маршруту). Чисельність зростає. Після вильоту пташенят птахи досить довго тримаються у місцях

гніздування. Осіння міграція триває з другої половини серпня до кінця жовтня. Зрідка окремі особини затримуються до кінця листопада. В цей період чисельність виду у селах становить 1,37 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0,53-2,93 ос. на 1 км маршруту). Дати зустрічей останніх мігрантів: 29.10.04, 10.10.05, 19.10.06, 30.11.07, 31.10.08, 25.10.09, 28.10.10, 28.10.11, 24.11.12, 20.10.13, 31.10.14, 15.10.15. Нами відмічено загибель птахів від зіткнення з автотранспортом, внаслідок полювання на них котів, а також розорення гнізда з пташенятами білкою.

Білобровий дрізд *T. iliacus*. В першій половині ХХ століття був звичайним пролітним видом[18]. На сьогодні нечисельний на прольоті, випадково гніздовий і зимуючий вид[21]. Очевидно розпочинається процес синантропізації.

Весняна міграція проходить з другої половини березня до середини квітня. Дати реєстрації перших мігрантів: 25.03.04, 16.04.06, 6.04.07, 26.03.08, 14.03.09, 27.03.10, 28.03.11, 28.03.12, 16.03.13, 30.03.15, 7.04.16. Білоброві дрозди летять у зграях з іншими дроздами, переважно з чикотнями, рідше з співочими і дроздами-омелюхами. Їх у зграйках нараховується від 1 до 35 особин. Основний біотоп перебування виду у селах – старі фруктові садки та городи, рідше – зелені насадження поблизу державних установ. У цей час чисельність виду у селах становить 0,03 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл коливається у межах 0-0,8 ос. на 1 км маршруту).

З літератури відомий один факт гніздування білобрових дроздів у старому фруктовому садку с.Волосівці. Одна пара мала першу кладку (5 яєць) і повторну (3 яйця), після розорення першої кладки сорокою [21]. Очевидно, гніздування виду у селах поки що носить випадковий характер. Такі ж факти гніздування відомі для м.Львів [9, 10]. З 3 по 12.04.12 нами спостерігався співаючий самець серед алеї ялинок на території ПТУ у с.Голосків, але гніздування не відмічалось. Осіння міграція виду триває з третьої декади вересня до другої декади листопада. Дати зустрічей останніх мігрантів: 26.10.05, 20.10.06, 15.10.07, 28.09.08, 28.10.09, 12.11.10, 6.11.11, 5.11.12, 13.11.13, 26.10.14. Птахи летять по 1-6 особин. В зимовий період відмічено 1 особину 27.12.06, яка трималась у лісосмузі навколо шкільних навчально-дослідних ділянок у с.Голосків. В процесі досліджень нами відмічено загибель дроздів білобрових від зіткнення з автотранспортом.

Дрізд-омелюх *T. viscivorus*. В першій половині ХХ століття був звичайним пролітним видом [18], а зараз – це нечисельний на прольоті, рідкісний зимуючий вид [20].

Весняна міграція проходить з першої декади березня до першої декади квітня. Дати реєстрації перших мігрантів: 25.03.08, 7.03.09, 27.03.11, 30.03.12, 17.03.13, 31.03.15. Птахи летять у зграях з іншими дроздами: чикотнями, рідше з білобровими. Їх у таких зграях нараховується по 1-2 особини, інколи летять моновидовими зграями до 7 ос. Основний біотоп перебування виду у селах – старі фруктові садки та городи, рідше – зелені насадження поблизу державних установ. У цей час чисельність виду у селах становить 0,03 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл – 0-0,1 ос. на 1 км маршруту).

Осіння міграція виду триває з третьої декади серпня до кінця листопада. Дати зустрічей останніх мігрантів: 4.11.05, 24.10.06, 27.10.07, 30.10.08, 13.11.09, 30.10.10, 23.09.11, 1.12.12, 30.11.14, 22.11.15. Птахи летять по 1-2 особин, рідше – до 16. У цей час чисельність виду у селах становить 0,06 ос. на 1 км маршруту (у різних типах сіл – 0-0,1 ос. на 1 км маршруту). Дуже рідко вид зимує у селах Побужжя [20]. Нами не щорічно відмічались лише поодинокі особини. Птахи тримались у селах на деревах із кущами омели. На сьогодні дрозди стали звичними елементами орнітофауни сіл Подільського Побужжя. Їх чисельність продовжує зростати.

В залежності від категорії сіл і сезону для дроздів спостерігаються різні якісні і кількісні показники. Так, у селах третьої категорії найбільша чисельність усіх видів

дроздів під час осінньої міграції, досить висока під час весняної міграції. На гніздуванні чисельність (трьох гніздових видів) дещо менша ніж у селах другої категорії (але лише тут відмічений факт гніздування білобрового дрозда). На зимівлі чисельність чикотня і чорного дрозда тут найнижча, так як у таких селах для них найгірша кормова база. У селах другої категорії найвища чисельність усіх видів дроздів в гніздовий період та на зимівлі. В період міграцій чисельність дроздів тут менша ніж в селах інших категорій, лише чисельність співочого і білобрового дрозда на весняній міграції дещо вища, ніж в інших селах. У селах першої категорії найнижча чисельність усіх видів дроздів на гніздуванні. В зимовий період чисельність дроздів дещо нижча ніж у селах другої категорії. В період міграцій лише чисельність чикотня навесні помітно більша ніж у інших категоріях сіл.

В процесі синантропізації у дроздів появились нові адаптації в гніздуванні:

- з'являються гнізда на різних антропогенних спорудах;
- нерідко, птахи продовжують насиджувати кладку навіть при наближенні до них на відстань 0,5 м (відмічено навіть випадок, коли птах дзьобав простягнуту до нього руку і ще міцніше прижимався до гнізда);
- нерідко, гнізда розташовуються в місцях, які часто відвідують люди (поблизу криниць, над тротуарами, тощо);
- для будівництва гнізда одне і те ж місце птахи можуть використовувати кілька років підряд (чикотні – до 6 років, співочі дрозди – до 5, чорні дрозди – до 3).

Висновки

1. Протягом ХХ століття відбувся процес синантропізації 3 видів дроздів: чикотня, чорного і співочого, які успішно гніздуються в межах сіл. Крім того, у селах появились під час міграції дрізд-омелюх та білобровий. Для останнього, очевидно, розпочинається процес синантропізації.
2. Чисельність дроздів на гніздуванні у селах Побужжя поступово зростає. Найчисельнішим донедавна був чикотень, але на сьогодні чисельність співочих дроздів помітно вища завдяки більшій пластичності у виборі місць гніздування.
3. У зв'язку з синантропізацією та кліматичними змінами (теплі зими) дрозди все частіше залишаються на зимівлю. Чикотень зимує щорічно, чорний дрізд – регулярно, але у незначній кількості. Інші види залишаються на зимівлю дуже рідко.
4. Найкращі умови для гніздування дроздів є у старих фруктових садках та у зелених насадженнях поблизу державних установ.
5. Для будівництва гнізд дрозди обирають 34 локацій, з них 23 види дерев, 3 види кущів та 8 – інші місця. Найбільшу перевагу для будівництва гнізд дрозди віддають кленам, дещо менше – яблуням, осококам і туям.
6. Найвища чисельність дроздів на гніздуванні у селах другої категорії.

Література

1. Фесенко Г.В. Птахи фауни України / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – Київ, 2002. – 412 с.
2. Бокотей А.А. К биологии певчего дрозда на Западной Украине / А.А. Бокотей // Матер. 10-й Всесоюзной орнитологической конференции. – Минск, 1991. – Ч.2, Кн.1. – С.67-68.
3. Талпош В.С. Рябинник в западных областях Украины / В.С. Талпош // Беркут. – 1996. – Т.5, Вып.2. – С.152-157.
4. Талпош В.С. Співочий дрізд на заході України / В.С. Талпош // Беркут. – 1999. – Т.8, Вып.1. – С.78-88.
5. Талпош В.С. К екологии черного дрозда на Подолии / В.С. Талпош // Беркут. – 1998. – Т.7, Вып.1-2. – С.64-69.
6. Франчук М.В. Гніздова біологія птахів роду Дрізд *Turdus* на Західному Поліссі (Порівняльний аналіз) / М.В. Франчук // Біологія від молекули до біосфери. Матер. УІІ міжнародної конференції молодих учених (Харків, 3-6 грудня 2013 р.). - Харків, 2103. – С.256-257.
7. Франчук М.В. До гніздової біології дрозда-омелюха і дрозда білобрового у Західному Поліссі / М.В. Франчук, А.А. Бокотей // Біологічні студії / *Studia Biologica*. – 2014. – т.8, №3-4. – С.169-178.

8. Чаплигіна А.Б. Біоценологічні та популяційні адаптації птахів в трансформованих ландшафтах Північно-Східної України (на прикладі роду *Turdus*). Автореф. Дис. ... к. б. н. / Чаплигіна А.Б. – Дніпропетровськ, 1998. – 19 с.
9. Бокотей А.А. Чисельність дроздів м.Львова і їх біоіндикаційна роль / А.А. Бокотей // Проблеми урбоєкології та фітомеліорації. – Львів, 1991. – С.118.
10. Бокотей А.А. Огляд орнітофауни міста Львова / А.А. Бокотей // Беркут. – 1995. – Т.4, Вип.1-2. – С.3-13.
11. Матвеев М.Д. Орнітофауна м.Кам'янець-Подільський та його околиць / М.Д. Матвеев // Біорізноманіття Кам'янця-Подільського. – Львів, 2004. – С.162-170.
12. Бокотей А.А. Гніздування чикотня в природних і урбанізованих ландшафтах Західної України / А.А. Бокотей, І.М. Горбань, В.А. Костюшин, Г.В. Фесенко // Беркут. – 1994. – Т.3, Вип.1. – С.22-26.
13. Новак В.О. Орнітофауна Хмельницької області. (фауністична характеристика) Навч.-методичний посібник / В.О. Новак, Л.М. Новак. – Хмельницький, 1998. – 46 с.
14. Храчевич В.П. Огляд фауни птахів Поділля / В.П. Храчевич // Нарис фауни Поділля. – Вінниця, 1925-26. – С.34-90.
15. Новак В.А. Хмельницькая область / В.А. Новак, В.В. Новак // Результаты зимних учетов птиц России и сопредельных регионов. Зимний сезон 2008/2009 г. – М., 2009. – Вып.23. – С.36-37.
16. Breeding Bird Atlas of Europe: Working Report 1: Non-Passeriformes. – The Netherlands, 1992. – 257 p.
17. Боголепов В. Птицы Каменецкого уезда (Подольской губернии) // Предварительное сообщение / В. Боголепов // Записки об-ва Подольских естествоиспытателей и любителей природы. 1913. – Т.2. – С.135-140.
18. Храчевич В.П. Матеріали до орнітофауни західних округ України / В.П. Храчевич // Запис. Кам.-Под. наук.-досл. катедри. – Кам.-Под., 1929. – С.5-43.
19. Портенко Л.А. Очерк фауны Подольской губернии / Л.А. Портенко // Бюл. МОИП. Секция биол. 1928. – С.92-204.
20. Новак В.О. Зимові орнітофауна східних районів Поділля / В.О. Новак // Беркут, 2003. – Т.12, Вип. 1-2. – С.14-20.
21. Новак В.О. Перше гніздування білобрового дрозда у Хмельницькій області / В.О. Новак // Беркут, 1993. – Т.3, Вип.2. – С.88.

References

1. Fesenko H.V., Bokotei A.A. (2002) Birds fauna of Ukraine. Kyiv, 412 (In Ukr.)
2. Bokotei A.A. (1991) To biology Song Thrush in Western Ukraine // Mater. 10-y Vsesoiuznoi ornitologicheskoi konferentsii (Materials of the 10th All-Union Ornithological Conference). Mynsk, 2 (1), 67-68 (In Ukr.)
3. Talposh V.S. (1996) Fieldfare in the Western regions of Ukraine // Berkut (Golden Eagle), 5 (2), 152-157. (In Russ.)
4. Talposh V.S. (1999) Song Thrush in the Western Ukraine // Berkut (Golden Eagle), 8 (1), 78-88. (In Russ.)
5. Talposh V.S. (1998) To the ecology of Blackbird in Podillia // Berkut (Golden Eagle), 7 (1-2), 64-69 (In Ukr.)
6. Franchuk M.V. (2013) Nesting ecology of birds of genus *Turdus* in the Western Polissia // Biolohiia vid molekuly do biosfery. Mater. VIII mizhnarodnoi konferentsii molodykh uchenykh (Kharkiv, 3-6 hrudnia 2013 r.) (Materials of the VIII International conference of young scientists (Kharkiv, December 3-6, 2013). Kharkiv, 256-257 (In Ukr.).
7. Franchuk M.V., Bokotei A.A. (2014) To the breeding biology Blackbird and Redwing in western Polissia // Biolohichni studii (Studia Biologica), 8 (3-4), 169-178 (In Ukr.).
8. Chaplyhina A.B. (1998) Biocenotical and population adaptations of birds in the transformed landscapes Northeast Ukraine (for example, the genus *Turdus*) / Abstract of dissertation Ph.D. Dnipropetrovsk, 19 (In Ukr.).
9. Bokotei A.A. (1991) The number of Thrushes Lviv and their role in bioindication // Problemy urboekologii ta fitomelioratsii (The problems of urban ecology and phytomelioration). Lviv, 118 (In Ukr.)
10. Bokotei A.A. (1995) Overview avifauna Lviv // Berkut (Golden Eagle), 41(1-2), 3-13 (In Ukr.)
11. Matvieiev M.D. (2004) Avifauna Kamenetz-Podolsk and the surrounding area // Biodiversity Kamenetz-Podolsk. Lviv, 162-170 (In Ukr.)
12. Bokotei A.A., Horban I.M., Kostyshyn V.A., Fesenko H.V. (1994) Nesting of Fieldfare in natural and urbanized landscapes of Western Ukraine // Berkut (Golden Eagle), 3 (1), 22-26 (In Ukr.)
13. Novak V.O., Novak L.M. (1998) Avifauna Khmelnytsky region (faunistic characteristics). Teach and methodical book. - Khmelnytskyi, 46 (In Ukr.)
14. Khramevych V.P. Overview bird fauna of Podillya // Essay fauna of Podillya. Vinnytsia. 1925-26, 34-90 (In Ukr.)
15. Novak V.A., Novak V.V. (2009) Khmelnytsky region // The results of the winter censuses of birds in Russia and neighboring regions. Winter season 2008/2009. M., 23, 36-37 (In Russ.)
16. Breeding Bird Atlas of Europe: Working Report 1: Non-Passeriformes. (1992) – The Netherlands, 257.

17. Boholepov V. (1913) Birds Kamenetz district (Podolskoi hubernii) / Preliminary communication/ // Zapysky ob-va Podolskykh estestvoispytatelei y liubitelei pryrody (Notes of the Society Podolskikh naturalists and nature lovers). 2, 135-140 (In Russ.)
18. Khramevych V.P. (1929) Materials for avifauna Western District Ukraine // Zapys. Kam.-Pod. nauk.-dosl. Katedry (Notes Kam.-Pod. research department). - Kam.-Pod., 5-43 (In Ukr.)
19. Portenko L.A. (1928) Essay fauna of Podolsk province // Biul. MOYP. Sektsiya byol. (Bulletin of Moscow Society of Naturalists. Section biology), 92-204 (In Russ.)
20. Novak V.O. (2003) Winter avifauna western regions of Podillia // Berkut (Golden Eagle), 12 (1-2), 14-20. (In Ukr.)
21. Novak V.O. (1993) First nesting of Redwing in Khmelnytskyi region // Berkut (Golden Eagle), 3 (2), 88. (In Ukr.)

Summary. Novak V. V. Biology and status Thrush (*Turdus*) in villages Podilskogo Pobuzhzhia

Introduction. Due to increase in the human activities, the share of the natural landscapes continues to decrease, while the share of the anthropogenic landscapes is increasing. Rural areas, while being a kind of an anthropogenic landscape, play a significant role in the preservation of regional biodiversity. Here begins the process of synanthropization of birds, especially of the dendrophilous species. One of these species is a Thrush.

Purpose. The purpose of this article is to show the composition, the status, and seasonal dynamics of the number of Thrush in the villages of Podilskogo Pobuzhzhia, as well as to show the new ways in which the thrushes adapt their nesting habits in these villages.

Results. There are 5 species of Genus *Turdus*, which are registered in the villages of Podilskogo Pobuzhzhia. Four of them are nesting (*T. pilaris*, *T. merula*, *T. philomelos*, *T. iliacus* (rare)). Only 1 species (*T. viscivorus*) is migratory and wintering. Phenology, seasonal dynamics of the number, locations of *T. iliacus* and *T. viscivorus* are analysed. In addition, we analyse the peculiarities of nesting for some other species. 127 nests of *T. pilaris* are analysed. They are located on 17 kinds of trees, bushes, and two of the nests are located on anthropogenic buildings. The number of species is 0,86 pairs per 1 km of the route we've taken. 23 nests of *T. merula* are analysed. The nests are located on 7 kinds of trees, bushes, 2 of the nests are on the stumps, and 1 is on the ground. The number of species is 0,93 pairs per 1 km. 63 nests of *T. philomelos* are analysed. The nests are located on 14 kinds of trees, bushes, and 6 are located on anthropogenic buildings, in piles of branches, etc. The number of species is 1,58 pairs per 1 km of the route.

Originality. It's the first time the biology of Thrush is researched within the boundaries of the villages in the region. New adaptations of Thrush nesting and the seasonal dynamics of the number of Thrush are determined.

Conclusion. Synanthropization of *T. pilaris*, *T. merula* and *T. philomelos* has occurred during the 20th century. Also, marks the beginning of synanthropization of *T. iliacus*. The number of thrush nesting in the villages of Pobuzhzhia is gradually increasing. *T. philomelos* is the most widely spread due to the flexibility of choice of nesting places. Thrushes choose 34 locations for building nests (23 of them are in the trees, 3 are in the bushes, and 8 are in other locations). The highest number of Thrush nests is in the villages of the second category.

Key words: Thrush, Podilskogo Pobuzhzhia, villages, number, birds, nesting, nests.

Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України

*Одержано редакцією 12.09.2015
Прийнято до публікації 05.10.2016*